

pripremio za budući slobodan život (koji treba zaslužiti). Bilo je izuzetno naporno, ali i besprimerno časno nositi teret takve baštine. Time Bog nije svakog ni kaznio, ali na nagradio" (Samardžić, 1989).

Percepcija sebe u sadašnjosti nosi tragove ove svesti, ali, usled drugačijih okolnosti, podrazumevajuće osobine drugačije raspoređuje. Slobodarstvo postaje primarno, ali ne za sebe, već za "braću", slava se doživljava kao imanentno i ekskluzivno svojstvo, a mučeništvo se upotrebljava za obeležavanje egzistencije sopstvene nacije u odnosu na sve druge okolne – velike i male, razvijene i nerazvijene, bliske i daleke – pri čemu mu je sadržina identična, bilo da je reč o potčinjenoj "raji" u Turskom carstvu, o Srbiji kao "zametku", ili o Jugoslaviji kao "tamnici" (srpskog) naroda. "Ta elementarna sila, karakteristična za sve dinarske Srbe, tek je u onom zamerku od Srbije mogla biti svesno preinačena u misiju Srbije, na kojoj već jedan vek krvlju i umom rade nekoliki pojasevi. Nikakav pojedinac nema pravo da tu misiju napušta ili menja; to pravo nema ni cela jedna generacija. Negovana, i formirana u nesavladljivu volju, ta misija je bila glavni impuls, koji je izazivao proširenja onoga zamerka od Srbije" (Cvijić, 1914). Bitna neusklađenost ovakve percepcije prošlosti i sebe u sadašnjosti proističe iz doživljaja sopstvene uloge kao mesijanske, vodeće, primarne, pijemontske, ostvarive samo kroz veličinu koja se traži u prostranstvu, u "velikoj" državi, ali koja istovremeno zanemaruje tuđe mitove, tuđe slično ili isto viđenje sebe u prošlosti i sadašnjosti i tuđa "prava", proistekla iz sličnih ili istih misaonih sklopova. "I najzad treći koncept nacije, koji je ustvari slovenski koncept. Nacija se tu vezuje za pojam spasenja. Kod Rusa i kod Srba ovaj uvid je dobio karakter mesijanizma" (Mladenović, 1996). Iz ovog spoja, iz prividnog razumevanja "sebe" i stvarnog neuviđanja identičnosti procesa kod "drugih", proističu će niz kontroverzi koje će tokom 20. veka opterećivati srpsku nacionalnu ideju u svesti dela intelektualne elite i mutiti sliku o suštini željene nacionalne države. U tom kontekstu zanimljivo je pitanje Hobsbauma: "Šta je ostalo do starog oslobodilačkog i ujedinjavajućeg nacionalizma?" Odgovor bi, po Hobsbaumu, bio da su, sa jedne strane, za većinu nacionalnosti ostale neostvarene želje u vezi sa manjinama koje su ostale van granica nacionalne države, a sa druge strane, ostala je nacionalna ekspanzija na račun stranaca ili domaćih manjina, pa je takav nacionalizam zato, "skoro po definiciji, separatistički pre nego ujedinjujući" (Hobsbaum, 1996).

Osnovni stereotipni stav analiziranog dela srpskih intelektualaca kada razmatraju prirodu svog i drugih nacionalizama, bilo da je on eksplicitno ili implicitno prisutan, jeste njihova podela na agresivne i odbrambene iz koje proističe i podela nacija na one koje vode samo oslobodilačke i samo agresivne ratove. Ova nimalo slučajna istovetnost u klasifikaciji dvaju prividno udaljenih fenomena kakvi su nacionalizam i rat, kojima je funkcija da se pojmovi odbrane i agresije (u nacionalizmu; u ratu) koriste za odvajanje pozitivnog i negativnog pola, najbolje govori o implicitnom miranju ova dva fenomena i istovremeno odražava potisnutu svest da nacionalizam bez rata, čak i kada mu se pridaju samo andeoska svojstva, teško može da ostvari svoje ciljeve i da se realizacije. I dok je ova "tipologija" nacionalizma kod savremenih intelektualaca eksplicitna, kod starih je ona proisticala uglavnom iz njihove percepcije pojedinih nacija, njihovog "karaktera" i uglavnom subjektivnog, odnosno selektivnog tumačenja njihove istorije.

U skladu sa zapažanjem – "patriotizam je, iskreno kaže budala, kakvi smo svi mi, naša vrlina i vrlina naših, nacionalizam je greška drugih" (Hajzinha, 1996), kod savremenih autora je uglavnom usvojeno uverenje o razlikovanju agresivnih i odbrambenih nacionalizama uz čestu tvrdnju da se samo u teorijskom smislu može svaki poseban nacionalizam redukovati na zajedničke elemente, dok se u istorijskoj i društvenoj stvarnosti negira ta mogućnost, pa se definišu znatne razlike u "kvalitetu i kvantitetu" izražavanja nacionalizama. U sukobu Srba i Albanaca, čak i šire, Albanaca i ostalih balkanskih naroda, najčešće se albanski nacionalizam prepoznaje kao "agresivan, programirani nacionalizam velikoalbanske ideologije" za razliku od ostalih koji se javljaju kao reakcija, i uz konstataciju da se radi "o odnosu akcije i reakcije" (Bogdanović, 1985). Poslednji autor je paradigmatičan za rasprostranjeno "razlikovanje" prirode nacionalizama jer potvrđuje do koje mere usmerenost autora na predmet istraživanja određuje i njegov teorijski diskurs. Posvećen odnosu Srba i Albanaca, autor u težnji da dođe do konstante u tumačenju nacionalizama i njihove prirode, amnestirajući srpski nacionalizam, prinuđen je da amnestira i sve ostale balkanske nacionalizme kako bi teorijski potvrdio da je upravo samo albanski taj koji generira krize na balkanskom prostoru, kako kroz istoriju tako i danas. Sasvim sličan stav zastupa i Ljubomir Tadić kada tvrdi da "nisu svi nacionalisti isti", već postoje "ofanzivni i defanzivni nacionalizam". Prvi je agresivan, "ima u sebi nešto osvajačko, imperijalističko", desničarska je ideologija, dok je "nacionalizam defanzivnog karaktera kada se od tih nasrtaja ljudi brane i teže da se emancipuju", i nije desničarska ili šovinistička ideologija. Upravo je kod Ljubomira Tadića identifikacija nacionalizama i ratova kao agresivnih i odbrambenih došla do punog izražaja. Smatrao je vrlinom "defanzivni nacionalizam srpskog naroda" jer "sve svoje velike istorijske pobede Srbi su ostvarili u defanzivi, u defanzivnim, nametnutim im ratovima i defanzivnom politikom", zaključujući da je i rat 1991. "defanzivni rat" (Tadić, 1999).

Milorad Ekmečić je 90-ih zastupao dva dijametralno suprotna stava, kada je govorio kao teoretičar i kao praktičar "ujedinjenog srpstva". Kao teoretičar je uočavao da "epoha nacionalizma u današnjoj Zapadnoj Evropi zalazi" pretpostavljajući da će ona i na Istoku ići tim putem sa zakašnjenjem. Zato je tražio "predah u nacionalnoj euforiji današnjice" jer pretila opasnost "da se za nekoliko decenija probudimo iz pijanstva nacionalizma, kao zaostali narod nego smo u njega 1989. ušli", a uzroke tom nacionalnom "pijanstvu", pronalazio je u "srednjoevropskoj i balkanskoj religioznoj netoleranciji". Uočava da nije bitno šta stranci misle o imenu i nacionalnosti južnoslovenskog stanovništva. "Jedino je bitno kako sam narod sebe naziva i da li sebe uopšte identifikuje nacionalnim imenom" (Ekmečić, 1992). Originalno je i njegovo viđenje "građanskog rata" u Jugoslaviji 1992. koji je bio "logičan produžetak ranije evolucije južnoslovenskih nacionalizama od demokratskog i lingvističkog u religijski tip" a u "južnoslovenskim religioznim separatizmima uvek su svetske velike sile nalazile svoje najbolje unutrašnje saveznike" (Ekmečić, 1999). Kao praktičar, međutim, i sam je zagovarao upravo taj "religijski tip nacionalizma", što znači da je mislio sasvim drugačije.